

Практичні аспекти економічної безпеки держави

УДК 331.556.4(477)

Зоїдзе Діана Романівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Національний фармацевтичний університет*

Зоидзе Диана Романовна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента и публичного администрирования
Национальный фармацевтический университет*

Zoidze Diana

*PhD in Economics, Associate Professor
National University of Pharmacy*

Губарєв Олександр Олегович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту культури та соціальних технологій
Харківська державна академія культури*

Губарев Александр Олегович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента культуры и социальных технологий
Харьковская государственная академия культуры*

Gubarev Oleksandr

*PhD in Economics, Associate Professor
Kharkiv State Academy of Culture*

**ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ РИЗИК ДЛЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ КАК ПОТЕНЦИАЛЬНЫЙ РИСК ДЛЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

LABOR MIGRATION AS A POTENTIAL RISK FOR UKRAINIAN NATIONAL SECURITY

Анотація. На сьогодні найбільш масовим і значущим для України міграційним потоком є трудова міграція громадян за кордон. Мета статті полягає у дослідженні трудової міграції наших громадян за кордон як потенційного ризику для національної безпеки країни. У результаті проведеного дослідження встановлено певні тенденції в міграційних процесах з України за такими критеріями: за місцем проживання, за статтю, за віком, за рівнем освіти, за характером працевлаштування. В якості основної причини міграції вказана різниця в рівнях заробітної плати. Визначено переваги та недоліки трудової міграції для економіки України. Серед переваг можна назвати такі: грошові перекази заробітчани, зменшення державних витрат на соціальні виплати, зниження рівня безробіття, підвищення рівня реальної заробітної плати. Головним недоліком є зменшення пропозиції робочої сили всередині країни. З'ясована сутність національної безпеки відповідно до чинного законодавства України. Запропоновано розглядати трудову міграцію як потенційний ризик для національної безпеки України. Розкрито останні зміни в сфері зайнятості. Виявлена зростаюча зацікавленість розвинутих країн у трудових мігрантах. Досліджено проєкт Уряду щодо економічної реінтеграції трудових мігрантів. Проаналізовано ставлення мігрантів до цього проєкту. Визначено найвірогідніші зміни найближчим часом у сфері трудової міграції громадян України за кордон. З'ясовано, що найкращим способом розв'язання наявної проблеми є проведення українською владою системних та комплексних реформ з метою створення сприятливих умов для економічного зростання і соціального розвитку України в цілому. Створення проєктів реформування має стати метою подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: трудова міграція, ризик, національна безпека.

Анотація. Самым массовым и значительным миграционным потоком для Украины сегодня является трудовая миграция граждан за границу. Целью статьи является исследование трудовой миграции наших граждан за границу как потенциального риска для национальной безопасности страны. В результате исследования выявлены определенные тенденции в миграционных процессах с территории Украины по следующим критериям: по месту жительства, по полу, по возрасту, по уровню образования, по роду занятости. Разница в заработной плате считается основной причиной миграции. Установлены преимущества и недостатки трудовой миграции для экономики Украины. Среди преимуществ: денежные переводы работников, сокращение государственных расходов на социальные выплаты, снижение уровня безработицы, повышение уровня реальной заработной платы. Главный недостаток – снижение предложения рабочей силы внутри страны. Определена сущность национальной безопасности в соответствии с действующим законодательством Украины. Предлагается рассматривать трудовую миграцию как потенциальный риск национальной безопасности Украины. Раскрываются последние изменения в сфере занятости. Анализируется растущий интерес развитых стран к трудовым мигрантам. Рассматривается правительственный проект по экономической реинтеграции трудовых мигрантов. Проанализировано отношение мигрантов к этому проекту. Раскрыты наиболее вероятные изменения в ближайшем будущем в сфере трудовой миграции украинских граждан за границу. Выявлено, что лучшим способом решения существующей проблемы является проведение украинскими властями системных и комплексных реформ с целью создания благоприятных условий для экономического роста и социального развития Украины в целом.

Создание проектов реформирования должно стать целью дальнейших исследований в этой сфере.

Ключевые слова: трудовая миграция, риск, национальная безопасность.

Summary. *The most massive and significant migration flow for Ukraine is labor migration of citizens abroad today. The article is aimed at researching the labor migration of our citizens abroad as a potential risk to the national security of the country. As a result of the researching, certain trends are established in migration processes from the territory of Ukraine according to the such criteria: by place of residence, by sex, by age, by level of education, by the nature of employment. Differences in wages are cited as the main reason for migration. The advantages and disadvantages of labor migration for the Ukrainian economy is identified. Among the advantages are: workers' remittances, a decrease in government spending on social benefits, a decrease in the unemployment rate, an increase in the level of real wages. The main drawback is the decrease in the supply of labor within the country. The essence of national security it is identified in accordance with the current legislation of Ukraine. It is proposed to consider labor migration as a potential risk to the national security of Ukraine. The latest changes in the sphere of employment is disclosed. The growing interest of developed countries in labor migrants is analyzed. The government's project on the economic reintegration of labor migrants are examined. The attitude of migrants to this project is analyzed. The most probable changes in the near future in the sphere of labor migration of Ukrainian citizens abroad is disclosed. It is identified that the best way to solution of the existing problem is the implementation of systemic and comprehensive reforms by the Ukrainian authorities in order to create favorable conditions for economic growth and social development of Ukraine in general. The creation of reform projects should be the aim of further research in this sphere.*

Key words: labor migration, risk, national security.

Постановка проблеми. На сьогодні найбільш масовим і значущим для України міграційним потоком є трудова міграція громадян за кордон. До того ж Україна є одним із лідерів континенту за кількістю працездатного населення, що працює не на батьківщині. Проголошення незалежності та перехід національної економіки до ринкового устрою дали нашим співвітчизникам можливість обирати місце для працевлаштування за межами країни. В умовах кризи робота за кордоном стала для багатьох українців стратегією виживання та джерелом підвищення добробуту своїх родин. Однак для економічного розвитку країни вона може нести певну загрозу, чим спричиняє потенційний ризик для її національної безпеки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вивчення трудової міграції наших співвітчизників за кордон присвячена останнім часом велика кількість наукових публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Слід відзначити деяких з них, чії науково-практичні розробки були використані під час роботи над цією статтею: О. Лащенко, Дж. Пеньковський, М. Люке, Д. Саха, Е. М. Лібанова, О. І. Пікулик, О. А. Малиновська.

Між тим, незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики, недостатньо уваги приділяється обґрунтуванню потенційного ризику, який становить трудова міграція для національної безпеки країни в цілому.

Формулювання цілей статті. Метою статті стало дослідження трудової міграції наших громадян за кордон як потенційного ризику для національної безпеки країни. Особливо актуальним це стає зараз в умовах зростання ймовірності перетворення цієї загрози з потенційної на реальну.

Виклад основного матеріалу. За різними оцінками, за межами

України сьогодні працюють близько 8 млн українців (з урахуванням сезонних, тимчасових та нелегальних робітників), що становить майже третину всього працездатного населення країни [1].

Дослідження, які були проведені у 2017-2018 рр., виявили в міграційних процесах з України певні тенденції:

– кожні 3 з 4 українських мігрантів працювали в країнах ЄС. У 2017 р. найпопулярнішим напрямком для українських трудових мігрантів стала Польща (39%). Це можна пояснити динамічним зростанням польської економіки, великою кількістю вакансій, лібералізацією візового режиму (з 2017 р.) та законодавчими змінами, що сприяють працевлаштуванню українців. Так само слід зазначити, що Україна останнім часом стала основним джерелом трудових мігрантів в Європі. Згідно з даними Євростат, на кінець 2018 р. громадяни України мали найбільшу кількість дозволів на проживання для оплачуваної діяльності в країнах ЄС [2];

– основною причиною міграції була різниця в рівнях заробітної плати, на яку посилалися, згідно опитуванню, 84% українських трудових мігрантів. Незважаючи на поступове зростання, середньомісячна заробітна плата в Україні, яка становила 276 євро в 2018 р., все ще була менше чверті від середнього рівня зарплати в Польщі та Чехії. Це також дорівнювало менше половини середньомісячного заробітку українця, який працював за кордоном (640 євро) [2];

– за місцем проживання в структурі мігрантів переважали жителі сільської місцевості заходу України. Так, за даними 2017 р. вони становили 69% трудових мігрантів, хоча в цьому регіоні проживає лише 27% населення країни [3];

– за статтю серед трудових мігрантів з України переважали чоловіки: у 2017 р. вони становили 70% трудових мігрантів. У країнах працевлаштування єдиним великим винятком із цієї тенденції є Італія, де 71% трудових мігрантів становлять жінки [4; 5];

– за віком переважну більшість в структурі вітчизняних мігрантів становили молоді люди: 41% трудових мігрантів були молодші за 35 років порівняно з 34% у загальній чисельності населення. Ця тенденція найбільше проявилась у Польщі, де 47% українських трудових мігрантів молодші за 35 років [5; 6];

– за рівнем освіти серед мігрантів з України переважали особи з професійно-технічною освітою. Так, люди з професійною підготовкою становили 34% мігрантів (46% у Польщі) [5; 6];

– за характером працевлаштування (легальний або нелегальний) значна кількість українських мігрантів працювала за кордоном без належних офіційних дозволів, тобто за усною домовленістю. Згідно з даними обстеження Держстату, у 2017 р. 17,9% виявлених мігрантів не мали жодного правового статусу за кордоном, 5,5% працювали, маючи лише туристичну візу, для 4,8% правовий статус залишився нез'ясованим [7].

Для української економіки процес трудової міграції в цілому має як переваги, так і недоліки. До його переваг можна віднести наступні:

– грошові перекази заробітчан: незважаючи на коронавірус та карантин, заробітчани надіслали на батьківщину більше грошей, ніж торік. Так, за повідомленням Національного банку України, за січень-грудень 2020 р. обсяг грошових переказів зріс на 1,7%, або 200 млн дол., до 12,1 млрд дол. порівняно з 2019 р. (11,9 млрд дол.). До того ж, за показником переказів заробітчан, що становить понад 10% ВВП, Україна посідає друге місце в Європі. Для порівняння у лідера – сусідньої Молдови – перекази трудових мігрантів сягають 23% ВВП [8]. Попит, який створюється за рахунок грошових переказів, стимулює внутрішнє виробництво, що, у свою чергу, веде до збільшення доходів від податків на прибуток підприємств та фізичних осіб. Водночас зростаюче надходження грошових переказів має помітний і позитивний вплив на поточний рахунок України і є найважливішим елементом, що сприяє посиленню стійкості платіжного

балансу країни [2];

– зменшення державних витрат на соціальні виплати: заробітчани частково знімають з держави навантаження з утримання, соціального забезпечення своїх малозабезпечених громадян;

– зниження рівня безробіття: українські мігранти зменшують чисельність безробітних всередині країни, а відповідно і тягар соціальних виплат з їх утримання;

– підвищення рівня реальної заробітної плати: наявність трудових мігрантів стимулює зростання заробітної плати працівникам, які залишаються в Україні. Так, згідно з експертною оцінкою, зарплата в Україні між 2016 і 2018 рр. зростала в середньому на 13% на рік у реальному вираженні [2].

Серед негативних наслідків трудової міграції для вітчизняної економіки можна назвати наступні:

– знижує імідж держави, коли її фінансове поповнення та утримання відбувається не за рахунок зростання інвестицій та розвитку промисловості, а завдяки грошовим переказам заробітчани;

– ризикує викликати так звану «голландську хворобу». Це пов'язано з тим, що грошові перекази збільшують внутрішні доходи і, як наслідок, викликають високий попит на так звані «неторгові» товари і послуги (такі як житло, побутові послуги і т. ін.), що, в свою чергу, може призвести до підвищення курсу національної валюти, зростання реальної заробітної плати і зниження конкурентоспроможності виробників товарів і послуг в цілому як суб'єктів міжнародної торгівлі [3]. На сьогодні, на щастя, в Україні мало ознак «голландської хвороби». Зокрема, грошові перекази залишаються в цілому стабільними по відношенню до ВВП, а питомі витрати на робочу силу, які виражені в іноземній валюті, все ще нижче рівня 2013 р. Однак подальше зростання надходжень від трудових мігрантів може погіршити ситуацію. Це треба враховувати;

– загрожує втратою навичок у мігрантів. Так, лише 27% українців, які працюють за кордоном, заявили в опитуванні Держстату, що вони працюють на роботах, які відповідають їхній кваліфікації: 30% працювали в іншій галузі; і 36% заявили, що працюють у сфері, яка не вимагає наявності жодної кваліфікації. Лише 9% працювали у професійно-технічних службах; 14% у торгівлі та послугах; 26% як працівники з інструментами; і 42% на дуже простих роботах. Це негативне явище призводить до втрати раніше набутих навичок та зменшення шансів мігрантів поліпшити своє економічне становище [2];

– зменшує пропозицію робочої сили на українському ринку праці та створює її дефіцит за окремими професіями, а отже, призводить до зниження потенційного обсягу виробництва в економіці країни. Так, нестача робочої сили відчувається у вітчизняному будівельному секторі, де працює майже 40% українських трудових мігрантів [2];

– негативно впливає на державні фінанси України: трудові мігранти не платять податків на працю, не роблять внесків на соціальне страхування, а їхня освіта вимагає державних витрат. Зрозуміло, що ці втрати врівноважуються збільшенням державних доходів через приплив грошових переказів. Між тим, згідно з оцінкою, якби всі українські мігранти, які працюють в ЄС, були працевлаштовані в Україні, то доходи Українського соціального фонду у 2017 р. були б більше на 7%, що еквівалентно 0,7% ВВП [2];

– викликає демографічне старіння, а отже, і збільшення навантаження на працююче населення. Це пов'язано з тим, що в структурі мігрантів переважають особи молодші за 35 років;

– посилює депопуляцію, темпи якої вже впродовж 25 років є найвищими в Європі [6].

Згідно з Законом України «Про національну безпеку», національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної

цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [9]. Під національними інтересами України в законі розуміються життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Таким чином, виходячи із сутності процитованих визначень, перераховані недоліки трудової міграції, а особливо їх можливе погіршення, можуть завдати невинного удару по національній безпеці країни, насамперед, через зростання дефіциту робочої сили всередині вітчизняної економіки. За прогнозами Світового банку, зробленими у 2019 р., якщо припустити, що рівень трудових мігрантів з України залишиться незмінним, то до 2035 р. прогнозується скорочення робочої сили у вітчизняній економіці більш ніж на 15% [2]. Цей невтішний прогноз є цілковито виправданим ще й тому, що в Україні смертність продовжує перевищувати народжуваність, а трудова міграція здебільшого трансформується у еміграцію [6].

На разі життя висуває нові виклики до ринку праці. Так, пандемія та її наслідки змінили життя людей у всьому світі. І особливо сильно вона вплинула на ринок праці, де значного поширення отримала дистанційна форма зайнятості та відбулося суттєве скорочення робочих місць. Ставлення до трудової міграції теж зазнало певних змін. Зокрема, директор департаменту із зайнятості, трудових і соціальних відносин ОЕСР С. Скарпетта заявив, що саме пандемія зі своєю ізоляцією і обмеженнями показала як сильно ми потребуємо «в інших». Однак небезпека полягає в тому, що пандемія може і зруйнувати ті успіхи, які були досягнуті в області міграції та інтеграції. Тому, вважає експерт ОЕСР, щоб не допустити цього, уряди країн-членів організації повинні розглядати вкладення в інтеграцію як довгострокові інвестиції [10].

При цьому заступник голови Програми розвитку ООН Асака Окаї наголошує, що здорові економіки і суспільства залежать від людської мобільності, а зусилля по відновленню після COVID-19 повинні враховувати потенціал мігрантів [11]. Це свідчить про зростаючу зацікавленість країн Заходу в трудових мігрантах.

У висвітленні цього питання варто звернути увагу на той факт, що тенденція до пом'якшення умов залучення іноземних трудових мігрантів з боку країн Заходу почала простежуватися ще напередодні пандемії, зокрема в якості підтвердження цих слів можна навести спрощену процедуру імміграції до ФРН кваліфікованих працівників з-поза меж ЄС, якою за рік дії програми скористалися 34 українці [12]. На заваді цьому процесу стала саме пандемія.

Таким чином, Україна має власноруч створити умови для повернення своїх громадян на батьківщину. В уряді пропонують надавати безвідсотковий кредит розміром 150 тис. грн на відкриття власної справи громадянам, які працювали за кордоном та повернулися в Україну. На думку авторів, реалізація проєкту стимулюватиме повернення в Україну трудових мігрантів та утримання їх від повторної еміграції, також заохочуватиме їх інвестувати зароблені кошти [13; 14]. Фінансувати цю програму планують за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Поки що цей захід на стадії проєкту, між тим надалі його пропонують затвердити як закон. Втім, самі трудові мігранти стримано оцінюють ефект від його впровадження, називаючи серед перешкод наступне: відсутність підприємницького досвіду змушує заробітчани уникати кредитів та пов'язаних із цим ризиків; розмір кредиту замалий для відкриття власного бізнесу; відсутність соціального захисту з боку держави; бюджет проєкту в змозі охопити лише незначну частину українських мігрантів.

Отже, потенційні мігранти приймають рішення про від'їзд, виходячи з

порівняння своїх умов життя і перспектив на батьківщині з тими, що пропонуються за її межами. Незважаючи на те, що заробітна плата в Україні зростає в реальному вираженні, різниця в зарплатах за основними напрямками трудової міграції в ЄС настільки значна, що вона, ймовірно, за прогнозами експертів, продовжить мотивувати людей працювати та заробляти за кордоном [2]. До того ж, існування великої та зростаючої української діаспори має тенденцію заохочувати міграцію інших членів родини та друзів, забезпечуючи при цьому інформаційну та матеріально-технічну підтримку в країнах призначення (так званий «ефект мережі»). Цей фактор притягання може посилитися в найближчі роки, а діаспора може продовжити розширюватися. У той же час країни призначення для частини емігрантів можуть змінитися, особливо через поступове відкриття німецького ринку праці для українських працівників.

Тому найкращим способом вирішення можливих проблем, що пов'язані з триваючою трудовою міграцією, є проведення українською владою системних та комплексних реформ з метою створення сприятливих умов для економічного зростання і соціального розвитку України в цілому. Саме наявність системних зрушень, за свідченням Дж. Пеньковського, дозволила посилити позитивний ефект від впливу трудової міграції на вітчизняну економіку [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, враховуючи наявні світові тенденції, трудова міграція громадян України є потенційним ризиком для вітчизняної економіки зокрема та національної безпеки країни в цілому, а тому вимагає невідкладних антикризових заходів з боку держави у цій сфері. Йдеться, насамперед, про розробку та впровадження системних реформ, які б не тільки дозволили економічно реінтегрувати трудових мігрантів, а й забезпечили б Україні збалансований обмін зайнятими на світовому ринку праці надалі. Це має стати метою подальших досліджень у цій сфері.

Література

1. Лащенко О. Трудова міграція: порятунок чи сором України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/trudova-migratsiya/30937742.html> (дата звернення: 28.04.2021 р.)
2. Pieńkowski J. The Impact of Labour Migration on the Ukrainian Economy. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 34 p. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/dp123_en.pdf (дата звернення: 27.04.2021 р.)
3. Lücke M., Saha D. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. Berlin/Kyiv, December 2019. 35 p. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf (дата звернення: 27.04.2021 р.)
4. Міграція в Україні: цифри і факти, 2019. IOM Ukraine. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf (дата звернення: 27.04.2021 р.)
5. Кінця-краю не видно: трудова міграція з України може сповільнитися, проте, швидше за все триватиме. URL: <https://voxukraine.org/uk/kintsya-kraju-ne-vidno-trudova-migratsiya-z-ukrayini-mozhe-spovilnitisya-prote-shvidshe-za-vse-trivatime/> (дата звернення: 27.04.2021 р.)
6. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна політика. 2018. №2(33). С. 10-26. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dse_2018_2_3 (дата звернення: 27.04.2021 р.)
7. Пікулик О. І. Причини, особливості та наслідки трудової міграції в Україні // Економіка та суспільство. 2020. №21. С. 16-20. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/24> (дата

- звернення: 27.04.2021 р.)
8. До України в 2020 році надійшов рекордний обсяг грошових переказів.
URL: <https://www.dw.com/uk> (дата звернення: 27.04.2021 р.)
  9. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 522-IX від 04.03.2020, ВВР, 2020, № 34, ст.241 № 808-IX від 17.07.2020 № 912-IX від 17.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 27.04.2021 р.)
  10. Как пандемия повлияла на миграцию и мигрантов: неутешительный доклад ОЭСР. URL: <https://www.dw.com/ru/kak-pandemija-povlijala-na-migraciju-i-migrantov-doklad-ojesr/a-55318321> (дата звернення: 27.04.2021 р.)
  11. Миграция – одно из условий восстановления экономики после кризиса.
URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/10/1388792> (дата звернення: 27.04.2021 р.)
  12. Імміграція кваліфікованих кадрів до ФРН: за рік програмою скористались 34 українці. URL: <https://www.dw.com/uk/immihratsiia-kvalifikovanykh-kadriv-do-frn-za-rik-prohramoiu-skorystalys-34-ukraintsi/a-56728634> (дата звернення: 27.04.2021 р.)
  13. Чи вдасться повернути трудових мігрантів до України позиками? URL: <https://www.dw.com/uk/chy-vdastsia-povernuty-trudovykh-mihrantiv-do-ukrainy-rozykamy/a-56545708> (дата звернення: 27.04.2021 р.)
  14. Малиновська О. А. Щодо удосконалення механізму запровадження допомоги для економічної реінтеграції трудових мігрантів / О. А. Малиновська // Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка. 06.04.2021. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-mekhanizmu-zaprovadzhennya-dopomogi-dlya> (дата звернення: 27.04.2021 р.)

References

1. Lashchenko O. Trudova mihratsiia: poriatunok chy sorom Ukrainy? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/trudova-migratsiya/30937742.html> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
2. Pieńkowski J. The Impact of Labour Migration on the Ukrainian Economy. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 34 p. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/dp123_en.pdf (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
3. Lücke M., Saha D. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. Berlin/Kyiv, December 2019. 35 p. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
4. Mihratsiia v Ukraini: tsyfry i fakty, 2019. IOM Ukraine. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf (data zvernennia: 27.04.2021 r.)
5. Kintsia-kraiu ne vydno: trudova mihratsiia z Ukrainy mozhe spovilnytysia, prote, shvydshe za vse tryvatyme. URL: <https://voxukraine.org/uk/kintsya-krayu-ne-vidno-trudova-migratsiya-z-ukrayini-mozhe-spovilnitisya-prote-shvidshe-za-vse-trivatime/> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
6. Libanova E. M. Zovnishni trudovi mihratsii ukrainsiv: masshtaby, prychny, naslidky // Demohrafiia ta sotsialna polityka. 2018. №2(33). S. 10-26. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dse_2018_2_3 (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
7. Libanova E. M. Zovnishni trudovi mihratsii ukrainsiv: masshtaby, prychny, naslidky // Demohrafiia ta sotsialna polityka. 2020. №21. S. 16-20. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/24> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)

8. Do Ukrainy v 2020 rotsi nadiishov rekordnyi obsiah hroshovykh perekaziv. URL: <https://www.dw.com/uk> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
9. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» № 2469-VIII vid 21 chervnia 2018 r. (Iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonamy № 522-IX vid 04.03.2020, BBP, 2020, № 34, ст.241 № 808-IX від 17.07.2020 № 912-IX vid 17.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
10. Kak pandemiya povliyala na migratsiyu i migrantov: neuteshitelnyiy doklad OESR. URL: <https://www.dw.com/ru/kak-pandemija-povlijala-na-migraciju-i-migrantov-doklad-ojesr/a-55318321> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
11. Migratsiya – odno iz usloviy vosstanovleniya ekonomiki posle krizisa. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/10/1388792> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
12. Immihratsiia kvalifikovanykh kadriv do FRN: za rik prohamoiu skorystalys 34 ukraintsi. URL: <https://www.dw.com/uk/immihratsiia-kvalifikovanykh-kadriv-do-frn-za-rik-prohamoiu-skorystalys-34-ukraintsi/a-56728634> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
13. Chy vdastsia povernuty trudovykh mihrantiv do Ukrainy pozykamy? URL: <https://www.dw.com/uk/chy-vdastsia-povernuty-trudovykh-mihrantiv-do-ukrainy-pozykamy/a-56545708> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)
14. Malynovska O. A. Shchodo udoskonalennia mekhanizmu zaprovadzhennia dopomohy dlia ekonomichnoi reintehratsii trudovykh mihrantiv / O. A. Malynovska // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Analitychna zapyska. 06.04.2021. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-mekhanizmu-zaprovadzhennya-dopomogi-dlya> (data zvernennia: 28.04.2021 r.)